

Research Paper

Iran and the New International Order in the Light of the Triple Strategies of Shaping, Opposing, and Complying

* Ali Esmaili Ardakani¹ Mahdi Mir-Mohammadi²

1. Faculty Member of Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran
2. PhD in International Relations, University of Tehran, Tehran, Iran

DOI: [10.22034/ipsa.2023.489](https://doi.org/10.22034/ipsa.2023.489)

Receive Date: 17 May 2023

Revise Date: 13 July 2023

Accept Date: 06 August 2023

©2021 by the authors, Licensee IPSA, Tehran, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Extended Abstract

Introduction

The international order in transition is not merely one of challenges or opportunities for countries at different levels of power. Depending on the leadership intelligence of a country and its decision-makers in the smart formulation of macro strategies, or its neglect, this can be a period of opportunities for that country to rise or fall on the global stage. At the turn of the 15th century (SH), one of the most significant issues for Iran is the “why and how of the international order and Iran’s position in it”. Sections of the country’s decision-makers understood the role of international transitions in their material and semantic life during World War I and II, and the unfolding events of the Cold War only too well. Furthermore, in recent years, part of the country’s intellectual elite has also relentlessly followed the principle that the international order is a fundamental variable influencing and determining foreign policy.

In connection with the current state of transition to the new order, Ayatollah Khamenei has repeatedly mentioned the “changing order” in recent years and raised strategic questions. In 2014, Ayatollah Khamenei pointed out the change in the global order and the inception of the new order by raising the question “Where is the position of Islam, Islamic Republic, and our important country Iran in the new global order?” In 2022, he repeated the same strategic question more explicitly: “There are many signs that the current global order is changing and a new order will prevail over the world. What is the role and status of us Iranians in this new order? This is a key question.” From the perspective of speech acts, the analysis of Ayatollah Khamenei clearly defines that change is inevitable. Research in the field of International Relations also confirms the emerging “realities of the international transition”. The strategic importance for the IR of Iran, however, is to understand the how and why of role-playing during the “transition period”. Apart from this level of concern among the highest decision-making ranks in the IR of Iran, intellectuals, academics, and foreign policy practitioners have also tried to answer questions such as the particular tasks facing the macro decision-making circles in the country. Which specific approach or strategy must be adopted at this time to promote the position of Iran and grow its credibility at the international level? What type of activism will serve Iran’s interests best at this juncture?

* Corresponding Author:

Ali Esmaili-Ardakani, Ph.D.

E-mail: ali.ardakani@atu.ac.ir

This paper aims to recognize the various roles of state players in the changing international order. By conceptualizing and the conceptual clarification of the international order, the authors will endeavor to classify state players into the three categories of shapers, opposers, and compliers of the order. The paper claims that a government at any level of power can adopt the required strategies in one or more dimensions of the transitioning order to play a constructive role. Evidently, in an ever-changing world of dynamic, multilevel governance, accepting any role imposes internal and structural requirements on any one country. Meanwhile, by accepting any of the abovementioned situations in the changing international order, the IR of Iran must undertake to formulate and implement its strategies. By relying on the formulation of the international order in transition from the viewpoint of Ayatollah Khamenei as the central decision-maker in Iran today, and the development of a conceptual framework for the transition period, the present paper has answered the basic question of how the key model of Iran's macro requirements in choosing a constructive role in the international order and bespoke strategy with its role can be explained.

Methodology

To answer this question, the present paper is considered a theoretical and applied research benefitting from the description, elucidation, and logical analysis of library resources and theoretical and empirical analyses to follow the research topic. Notes were taken on library resources with a critical approach to serve the design of a new concept for the requirements of the IR of Iran.

Discussion and Results

During any period, order is defined by the values, norms, regulations, and trends intended by influential players in the international order. The stronger the consensus by influential powers over these values, regulations, and trends the more inclusive the nature of the order, with more players compelled or convinced to comply by it. Apart from the potentials of emerging non-Western governments in projecting new ideas and norms for participation in shaping the order and activism in its regularization during the transitional period, the reaction of these governments in joining, resisting, or opposing the order that is taking shape must also be considered as an element in analyses. This option is essential because emerging or non-Western players are not necessarily the winners or main runners-up to the order that is taking shape. Consequently, the triple reactions of this group of players to the proposed ideas and norms by competing countries must also be considered. Therefore, by benefitting from these actions and reactions, we must formulate our articulations based on the different forms of activism available in the order. Emerging players, or perhaps non-Western players, will in all likelihood react in three ways to the order that is taking shape: complying, shaping, or opposing. Complying means enjoying the advantages of the prevailing order and the support of the shapers of the order for the compliers. Namely, the complying player will have the opportunity to act in the existing order. Opposing the order intended by major powers will end in structural pressures on the opposing player. In addition to losing the opportunity to act, it will also lose its chance to benefit from the existing order. Opposition may also lead to the forced imposition of rules and regulations by the major powers who are the winners of the dominating order. Of course, if the opposing player is powerful enough so that it can deconstruct the values and rules of the prevailing order on the one hand, and be able to resist pressures by the creators and keepers of the order on the other, a new paradigm may then become possible with the major powers coming to terms with the powerful opposing force to increase its effectiveness in global affairs, or else lead to the alliance of the supporters of the order and weakening of the opposing power. Critical players are also a group of acceptors who

seek the trust of the creators of the order to reform certain trends and subrules whilst maintaining the basic values of the order. The way in which the major powers face the critics may lead to the regeneration of the order according to the new requirements, or drive the critics towards the opposing, dissatisfied, or neutral players. The following table shows the types of players and their roles in the order.

Since the strategy comprises continuous adaptation to the changing conditions of the international order in transition, in which uncertainty and ambiguity prevail, the power and potential effectiveness of the strategy designed and implemented by every country must be compatible with the times and be measured by its cost reduction abilities to provide its interests. For instance, due to the transition from the world of strategic weapons to the world of strategic narratives, the leaders and senior decision-makers of a country must comprehend the material and semantic trends in a dynamic international order with appropriate adaptability and position and prioritize military, diplomatic, economic, and political tools by smartly rethinking the previous order. In the meantime, in addition to the home ingredients, they must not forget that the success of the designed strategy requires accurate cognition, rather than delusions, of international dynamism and change influenced by the pursuit of interests by all governments in an anarchic system.

Type of activism	Level of power in previous formulations	Level of power as viewed in this paper	Role-making in the order
Shaping	Major power or superpower	All players if they meet the strategic requirements of creating an order	Creating rules and regulations Supporting the order Shaping the order Managing the order Reviving the order
Opposing	Major power/regional power	All players if they abide by the requirements of activism at this level	Revisionism Deconstructivism Practical opposition Parallel and opposite rulemaking Parallel and opposite institution building
Accepting	Major/regional/small power	All players in case of precise assessment of power components at the national level	Following the order Cooperation with the creators of the order Constructive criticism

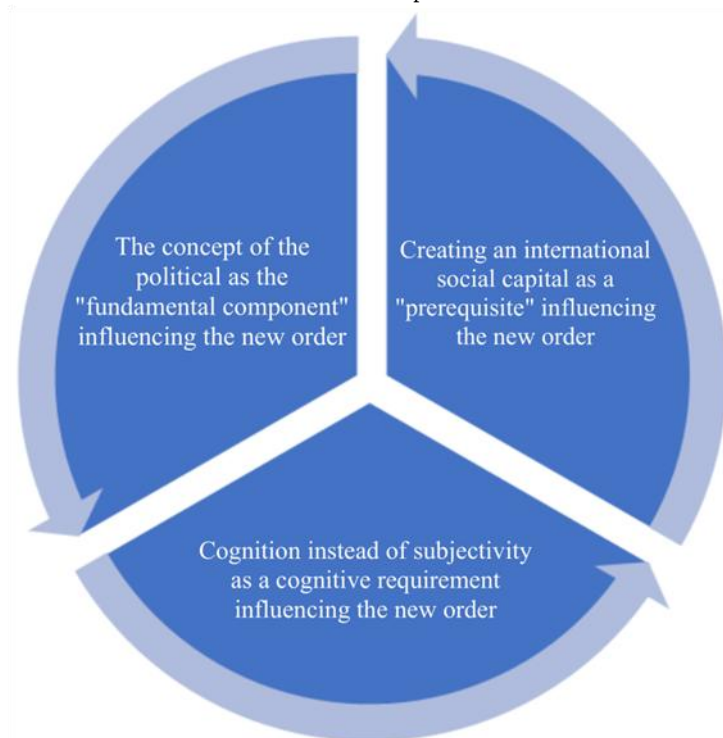
As a final point, the main responsibility for the precise recognition of the country's potentials, and which soft and hard power elements must be aligned to best define its strategy, lies with its leaders. In this day and age, if the leaders and decision-makers of a country are unable to identify their strengths and weaknesses by relying on the capacities of the elites and the will of the people to not only understand the correct economic and political trends but also adopt the appropriate strategies, governments risk decline and perhaps even death.

Conclusion

The period of transition can be a period of opportunities to rise or fall on the global stage, depending on the leadership intelligence of a country and its decision-makers in the smart formulation of macro strategies. This is a significant matter which cannot be neglected because welcoming change in the international order merely due to the nature of revisionist orientation without material and semantic support or political preparation, together with the geopolitical vulnerabilities of long-term structural pressures, such as sanctions and elimination from the international economy and politics, will sound an "existential" alarm for any country. This will accelerate the erosion of power and the loss of the country's regional standing as a result. Neglecting the consequences, on the other

hand, and persisting on continued activism on the international stage to influence the order can only remain at the level of opposition or becoming a tool to play the role of compliance in the international order at best. As this is of the utmost importance, the IR of Iran must elucidate its official position, requirements, and triple reactions to the international order more than at any other time, including 1) Prerequisites or attention to the concept of the political, 2) Foundations or creating an international social capital, and 3) Recognition of the international order or cognition instead of subjectivity. A triad, the dimensions of which were explained in this paper, as well as its relevance to the constructive role of Iran in the international order. Iran must take three model-based measures to be a constructive element in the emerging global order: 1) Promote its cognitive capacity of the material components and normative national ideations without illusions as to their operational capacities while prioritizing the precise understanding of international relations and trends, including regional and international alliances and coalitions and conceptual and instrumental developments such as power and the media, to promote national interests; 2) Prioritize the concept of the political and make efforts for a national consensus within its borders based on the defined position of the country at the highest level of policymaking, as well as at the community level, 3) Regulate foreign policy activism to increase international social capital.

Keywords: International Order, Transition Period, Iran, Regularization, Opposing Order, Shaping Order.

References

- Chokri, Nazli (2020). *Cyberpolitics*, translated by Mohammad-Nasser Taherizadeh & Ghasem Torabi, Tehran: Research Institute of Strategic Studies, (In Persian).
- Esmaili-Ardakani, Ali (2020). *International Relations in Iran: From the Plurality of Narratives to the Necessity of Paradigmatic Thinking*, Tehran: Tehran International Studies & Research Institute (TISRI), (In Persian).
- Fazal, T. M. (2011). *State death*. In *State Death*. Princeton University Press.
- Feng, H., & He, K. (2020). *China's Challenges and International Order Transition: Beyond "Thucydides's Trap"*. University of Michigan Press. 1-26
- Fettweis, C. J. (2022). *The Pursuit of Dominance: 2000 Years of Superpower Grand Strategy*. Oxford University Press.
- Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge University Press.
- Goh E (2013). *The Struggle for Order: Hegemony, Hierarchy, and Transition in Post-Cold War East Asia*. Oxford: Oxford University Press.
- Gould, Harry (2017). *The Art of world making: Nicholas Onuf and His Critics*, London: Routledge.
- Groitzl, G. (2023). Enduring Rivals: The Return of Great Power Politics between Russia, China, and the West. In *Russia, China and the Revisionist Assault on the Western Liberal International Order* (pp. 3-36). Cham: Springer International Publishing.
- He, K., & Feng, H. (2023). International Order Transition and US-China Strategic Competition in the Indo Pacific. *The Pacific Review*, 36(2), 234-260.
- Ikenberry GJ (2001). *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ikenberry, G. J. (2020). *A World Safe for Democracy: Liberal Internationalism and the Crises of Global order*. Yale University Press.
- Keohane RO (1980). The Theory of Hegemonic Stability and Changes in International Economic Regimes, 1967-1977. In: Holsti OR, Siverson RM, George AL (Eds). *Change in the International System*. Boulder, CO: Westview Press, pp. 131-162.
- Khamenei, Seyed Ali (15 June 2014). Statements at the Meeting with Foreign Ministers, Accessible in: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=27180/>, (In Persian).

- Khamenei, Seyed Ali (2 November 2022). Statements at the Meeting with School Pupils, Accessible in: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=51259/>, (In Persian).
- Khamenei, Seyed Ali (4 September 2014). Statements at the Meeting with Members of the Assembly of Experts for Leadership, Accessible in: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=50102/>, (In Persian).
- Khodakhah-Azar, Somayeh (2023). "The Internet Era and its Effects on the Evolution of Activism: A Theoretical Report", Issue 26, Center for Strategic Studies and Education of the Ministry of Interior, Department of Strategic Future Studies, (In Persian).
- Khosravi, Alireza & Asadi, Aliakbar (2023). The International Order and Future Scenarios, Tehran: Research Institute of Strategic Studies, (In Persian).
- King, A. (2022). Power, Shared Ideas and Order Transition: China, the United States, and the Creation of the Bretton Woods Order. *European Journal of International Relations*, 28(4), 910–933.
- Kupchan, Charles & Vinjamuri, Leslie (2023). World Order in the 21st Century, translated by Parisa Kariminia, Tehran: Research Institute of Strategic Studies.
- Lascurettes, Kyle M. (2020). *Orders of Exclusion: Great Powers and the Strategic Sources of Foundational Rules in International Relations*. Oxford University Press.
- McKeil, A. (2023). Order Without Victory: International Order Theory Before and After Liberal Hegemony. *International Studies Quarterly*, 67 (1), sqad 002.
- Mearsheimer, John J (2019). Bound to Fail the Rise and fall of the Liberal International Order, *International Security*, Vol. 43, No. 4, pp. 7-50.
- Moshirzadeh, Homeira (2005). Evolution in Theories of International Relations, Tehran: SAMT, (In Persian).
- Onuf, Nicholas Greenwood (2013). *Making Sense, Making Worlds: Constructivism in social theory and international Relations*, London: Routledge.
- Rasuli-Saniabadi, Elham (2021). Theories, Metatheories and Concepts in International Relations, Tehran: Research Institute of Strategic Studies, (In Persian).
- Research Institute of Strategic Studies (2020). Journal of National Security of the Islamic Republic of Iran, Vol 10, (In Persian).
- Research Institute of Strategic Studies (2021). Journal of National Security of the Islamic Republic of Iran, Vol 11, (In Persian).

Research Institute of Strategic Studies (2023). Journal of National Security of the Islamic Republic of Iran, Vol 13, (In Persian).

Ruggie J. G (1982). International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order. *International Organization* 36(2): 379-415.

Sørensen, G. (2006). What kind of world order? The International System in the New Millennium. *Cooperation and Conflict*, 41(4), 343-363.

Waltz, Kenneth Neal (2015). Theory of International Politics, translated by Ruhollah Talebi-Arani, Tehran: Mokhatab.

Xuetong, Yan. (2019). *Leadership and the Rise of Great Powers*. Princeton University Press.

ایران و نظم بین‌المللی جدید در پرتو وضعیت سه‌گانه سازنده، مخالف، و پذیرنده

* علی اسمعیلی اردکانی^۱ مهدی میرمحمدی^۲

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی، پژوهشکده فرهنگ و ارتباطات، گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، تهران، ایران

۲. دانش‌آموخته دکتری روابط بین‌الملل دانشگاه تهران، گروه روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، تهران، ایران

لینک گزارش نتیجه مشابهت‌یابی: [https://hamyab.sinaweb.net/Ci_result/details/B932EA7605DFC9E1/1%](https://hamyab.sinaweb.net/Ci_result/details/B932EA7605DFC9E1/1%20.1001.1.1735790.1402.18.2.1.0)

20.1001.1.1735790.1402.18.2.1.0

چکیده

دوران گذار در نظم بین‌المللی، دورانی یکسره در چالش یا تنها فرصتی برای کشورهایی با سطوح متفاوت قدرت نیست. این دوران، بسته به هوشمندی رهبران و تصمیم‌گیران کشورها در تدوین هوشمندانه راهبرد کلان یا غفلت از این کار، می‌تواند سرشار از فرصت برای ارتقای جایگاه یا افول آن کشور در مناسبات بین‌المللی باشد. مقاله حاضر، در پی بازنمایی نقش‌های گوناگون کنشگران دولتی در نظم بین‌المللی در حال تغییر است. نویسندگان، ضمن مفهوم‌پردازی و تدقیق مفهومی نظم بین‌المللی، بر این نظرند که کنشگران دولتی به سه دسته سازنده نظم، مخالف نظم، و پذیرنده نظم تقسیم می‌شوند. در این میان، نقطه ادعایی این مقاله، این است که یک دولت در هر سطحی از قدرت باشد، می‌تواند با درپیش گرفتن برخی الزامات راهبردی در یک یا چند بُعد از نظم در حال تغییر، نقش سازنده‌ای ایفا کند. بدیهی است که در جهان همواره در حال تحول و پویای مناسبات چندسطحی دولت‌ها، پذیرفتن هر نقشی، الزامات داخلی و ساختاری‌ای را برای کشورها ضروری می‌کند. در این میان، جمهوری اسلامی ایران با پذیرش هریک از موقعیت‌های فوق در نظم در حال تغییر بین‌المللی، باید بایسته‌ها و الزاماتی را در حوزه تدوین و اجرای راهبرد درپیش بگیرد. در این مقاله با تکیه بر صورت‌بندی وضعیت نظم در حال گذار بین‌المللی از نگاه آیت‌الله خامنه‌ای، به‌عنوان تصمیم‌گیر کلیدی ایران امروز، پس از طراحی چارچوب مفهومی دوران گذار، به این پرسش اساسی پاسخ داده شده است که «الگوی کلیدی بایسته‌های کلان ایران در انتخاب نقش سازنده نظم بین‌المللی و راهبرد متناسب با این نقش، در سه دسته «مؤلفه بنیادین نقش‌آفرینی»، «پیش‌شرط اثرگذاری»، و «الزامات شناختی» چگونه تبیین‌شدنی است؟» پژوهش حاضر، نوعی پژوهش نظری-کاربردی به‌شمار می‌آید که با بهره‌گیری از توصیف، تبیین، و تحلیل منطقی منابع کتابخانه‌ای، هدف واکاوی نظری و تجربی مسئله و مصداق پژوهش را دنبال کرده است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۲۷

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۴/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۱۵

نوع مقاله: پژوهشی

واژگان کلیدی:

نظم بین‌المللی، دوران گذار، ایران، نظم‌سازی، سازنده نظم، مخالف نظم

* نویسنده مسئول:

علی اسمعیلی اردکانی

پست الکترونیک: ali.ardakani@atu.ac.ir

مقدمه

در آغاز قرن پانزدهم خورشیدی، یکی از مهم‌ترین مسائل برای ایران، «چیستی و چگونگی نظم بین‌المللی و جایگاه ایران در آن» است. بخشی از تصمیم‌گیران کشور، نقش‌آفرینی گذارهای بین‌المللی در وضعیت زیست مادی و معنایی خود را در جریان جنگ‌های جهانی اول و دوم و تحولات جنگ سرد به‌خوبی دریافته‌اند. حتی پس از جنگ سرد و در بزنگاه‌های ۱۱ سپتامبر و اقدام آمریکا برای ترویج دموکراسی در خاورمیانه (یعنی عراق و افغانستان) نیز درک از تغییرات کلان در حال وقوع، به ایران کمک کرد تا براساس ایده‌های منطقه‌ای و بین‌المللی خود، تصمیمات درستی اتخاذ کند. افزون‌براین، بخشی از جامعه نخبگی فکری کشور نیز در سال‌های اخیر، این ضرورت را به‌گونه‌ای جدی دنبال کرده‌اند که نظام بین‌الملل، یکی از متغیرهای بنیادین تأثیرگذار و تعیین‌کننده در سیاست خارجی کشورهاست.

اما درباره وضعیت کنونی گذار به نظم جدید، آیت‌الله خامنه‌ای، در طول سال‌های اخیر، چندین بار به «تغییر نظم» اشاره، و پرسش‌های راهبردی‌ای را مطرح کرده است. آیت‌الله خامنه‌ای در سال ۱۳۹۳ با اشاره به تغییر در نظم جهانی و نطفه‌بندی نظم جدید، این پرسش‌ها را طرح می‌کنند که: «در نظم جدید عالم، جایگاه اسلام، جایگاه جمهوری اسلامی، جایگاه کشور مهم ما ایران، کجا خواهد بود؟» (خامنه‌ای، ۱۳/۶/۱۳۹۳). در سال ۱۴۰۱ نیز همین پرسش راهبردی را به‌گونه‌ای آشکارتر تکرار می‌کنند: «علائم زیادی وجود دارد که نظم کنونی جهان دارد تغییر پیدا می‌کند و نظم جدیدی بر جهان حاکم خواهد شد. نقش ما ایرانی‌ها، جایگاه ما ایرانی‌ها در این نظم جدید چیست؟ این یک سؤال مهم است» (خامنه‌ای، ۱۴۰۱/۸/۱۱).

افزون‌بر، وجود این دغدغه در بالاترین سطح تصمیم‌گیری در جمهوری اسلامی ایران، در طول سال‌های اخیر، روشنفکران، دانشگاهیان، و کارگزاران عملی سیاست خارجی، سعی در پاسخ‌گویی به پرسش‌هایی از این دست داشته‌اند که «دوران گذار، چه تکلیف خاصی را برای حوزه تصمیم‌گیری کلان کشور، ایجاد می‌کند؟» «با توجه به سطح عمیق تأثیرگذاری تصمیم‌های حیاتی این دوران بر زیست تک‌تک ایرانیان جهان، تصمیم‌گیر کلان در شرایط حاکم بر این دوران باید چه ملاحظات ملی و بین‌المللی‌ای را در نظر بگیرد؟» «چه راهبرد خاصی باید در این دوران اتخاذ شود تا افزون‌بر تأمین امنیت ملی ایران، سبب ارتقای جایگاه و افزایش اعتبار کشور در سطح نظام بین‌الملل شود؟» «چه شکلی از کنشگری در این دوران می‌تواند موقعیت مطلوب بین‌المللی را برای ایران به‌همراه داشته باشد؟» به‌بیان روشن‌تر، «تصمیم‌گیران کلیدی امروز ایران با توجه به

سرعت گرفتن روندهای فرسایش مؤلفه‌های قدرت ملی و بین‌المللی، چه تصمیم‌های حیاتی‌ای را باید اتخاذ کنند؟» «نقش نخبگان فکری و عملی در تشویق تصمیم‌گیران کلیدی به گرفتن این‌گونه تصمیم‌های حیاتی برای کم کردن هزینه حکمرانی چیست؟»

اما فارغ از شکل و الزامات مادی و ایده‌محور برای گذار، به نظر می‌رسد که امروزه در سطح جهانی و در میان همه نخبگان و فعالان فکری و علمی سیاست بین‌المللی، اجماعی بیناذهنی بر سر این گزاره که «جهان به لحظه نظم‌آفرینی جدیدی رسیده است» (کوپچان و وینجاموری، ۱۴۰۲، ۱۱) وجود دارد؛ اما آنچه به لحاظ راهبردی برای کنشگران اهمیت دارد، ایفای نقش معنادار در این فرایند است. نقش معنادار، به معنای کمک به ساخت نظم جدید و تعیین جایگاه برپایه میزان مشارکت در آن است.

با بررسی‌ای پیشینه‌محور، درمی‌یابیم که در پژوهش‌های چند سال اخیر حوزه روابط بین‌الملل، به «دوران گذار» به‌عنوان برنامه‌ای پژوهشی، به‌شکل برجسته‌ای توجه شده است. در این برنامه پژوهشی، گذار به وضعیت جدید و نظم جدید، به‌نوعی محصول انتقال قدرت و اراده قدرتمندترین دولت به‌شمار آمده است که هژمون خوانده می‌شود (گیلپین^۱، ۱۹۸۱؛ کنوین^۲، ۱۹۸۰). در دسته دیگری از نگرش‌های این برنامه پژوهشی، استدلال‌های متفاوت درباره نظم بین‌المللی لیبرال، ریشه در مفهوم‌سازی‌های متضاد از چستی نظم بین‌المللی و همچنین، ناتوانی از صورت‌بندی مفهومی دوران گذار دارد. این عده در رویکردی ترکیبی، قدرت، نهادها، و هنجارها را سه رکن بنیادین هر نظامی می‌دانند و استدلال می‌کنند که زمانی که دست‌کم دو رکن نظم به‌چالش کشیده شود و سرانجام، تغییر کند، یک گذار نظم رخ خواهد داد. گذار، حاصل کم شدن باور به ابزارها و نهادهای اصلی نظم مستقر از سوی هژمون و هم‌پیمانانش به‌شمار می‌آید (آیکنبری^۳، ۲۰۲۰، ۲۰۰۱). عده دیگری استدلال می‌کنند که گذار در نظم بین‌الملل، نه‌تنها محصول تغییرات در قدرت مادی، بلکه حاصل تغییرات در ایده‌های مشترک است و دولت‌های تابع و همچنین، دولت‌های مافوق-نقش مهمی در فرایند اشتراک ایده دارند. از این منظر، بدون شناخت مبنای ایده‌آمیز مشترک آن، نمی‌توانیم محتوای یک نظم، مشروعیت، یا استقامت آن را درک کنیم (کینگ^۴،

1. Gilpin
2. Keohane
3. Ikenberry
4. Amy King

۲۰۲۰؛ جان راگی^۱، ۱۹۸۲). برخی دیگر از نظریه‌پردازان بر این نظرند که هرگونه تحلیل جامعی از نظم باید به چهار جنبه یا بُعد اصلی این پدیده توجه داشته باشد: الف) نگرانی واقع‌گرایانه از موازنه سیاسی-نظامی جنگ؛ ب) نگرانی لیبرال درباره ساختار نهادهای بین‌المللی و ظهور حکومت جهانی؛ ج) توجه سازه‌انگاران به قلمرو ایده‌ها و ایدئولوژی با تمرکز بر وجود یا فقدان ارزش‌های مشترک در مقیاس جهانی؛ د) نگرانی اقتصاد سیاسی بین‌المللی در قلمرو اقتصادی تولید (سورنسون^۲، ۲۰۰۶). منتقدان واقع‌گرا نیز استدلال کرده‌اند که «هژمونی لیبرال» در عمل، خودباخته است و تأکید می‌کنند که مدافعان این سیاست، «متوهم» هستند و نظریه‌پردازان آن در درک واقعیت‌های سیاست قدرت ناتوانند. نظریه‌پردازان انتقادی نیز نظریه نظم بین‌المللی «لیبرال» را متهم به حذف فرایندهایی می‌کنند که به واسطه آن، انترناسیونالیسم لیبرال در عمل، تضادها و بحران‌های خود را ایجاد می‌کند (مک‌کیل^۳، ۲۰۲۳).

مقاله حاضر تلاش کرده است ضمن بررسی و واکاوی مفهوم نظم بین‌المللی، انواع گوناگون نقش‌آفرینی کنشگران در نظم بین‌المللی را بازشناسی کند. به بیان روشن‌تر، پرسش محوری نوشتار «چیستی نقش‌هایی است که کنشگران بین‌المللی در فرایند نظم‌سازی و تغییر و بازآفرینی آن ایفا می‌کنند». براین اساس، بخش نخست مقاله به بررسی مفهوم نظم بین‌المللی با هدف واکاوی مفهومی آن می‌پردازد. در بخش دوم، چارچوب مفهومی مبتنی بر گذار هنجاری-ایده‌محور پی‌ریزی خواهد شد. در بخش سوم با استناد به صورت‌بندی چارچوب مفهومی مقاله، کنشگری ممکن در مسئله نظم در حال‌گذار تشریح خواهد شد. بخش چهارم نیز با استناد به درک آیت‌الله خامنه‌ای از تغییر نظم به عنوان مهم‌ترین مبنای پذیرفته‌شده از تحولات پیش‌رو در صحنه کلان تصمیم‌گیری کشور، الزامات و بایسته‌های سیاست‌گذاری کلان را در انتخاب هریک از نقش‌های مخالف، پذیرنده، یا سازنده نظم بین‌المللی برای تدوین و اجرای راهبرد متناسب با آن، تشریح و تبیین خواهد کرد؛ ازاین‌رو، به این پرسش اساسی پاسخ داده می‌شود که «الگوی کلیدی بایسته‌های کلان ایران در انتخاب نقش سازنده نظم بین‌المللی و راهبرد متناسب با این نقش، در سه دسته «مؤلفه بنیادین نقش‌آفرینی»، «پیش‌شرط اثرگذاری»، و «الزامات شناختی» چگونه قابل تبیین است؟» پژوهش حاضر در

1. John Ruggie

2. Sorensen

3. McKeil

راستای پاسخ به این پرسش، نوعی پژوهش نظری-کاربردی به شمار می‌آید که با بهره‌گیری از توصیف، تبیین، و تحلیل منطقی منابع کتابخانه‌ای، در پی واکاوی نظری و تجربی مسئله و مصادق پژوهش است. منابع کتابخانه‌ای با رویکردی انتقادی فیش‌برداری شده و در خدمت طرح مفهوم تازه‌ای برای بایسته‌های جمهوری اسلامی ایران قرار گرفته‌اند.

۱. چیستی نظم؛ واکاوی مفهومی

بنا بر ماهیت مسئله‌محور موضوع مقاله برای ایران امروز، کار خود را بر پایه‌آسیبی که در صحنه سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری کلان جمهوری اسلامی ایران در زمان اندیشیدن و تصمیم‌گیری، به واسطه مفاهیم متفاوت و گاهی جابه‌جا وجود دارد، آغاز می‌کنیم؛ در این راستا، ابتدا منظور نگارندگان از مفهوم نظم بین‌المللی به لحاظ مفهومی بررسی خواهد شد؛ زیرا، در حال حاضر، زمانی که در سطوح اصلی تصمیم‌گیری کشور از تغییر نظم صحبت می‌شود، گاهی نظم بین‌الملل با نظام بین‌الملل و گاهی با نظم جهانی یکسان گرفته می‌شود. افزون‌براین، نظم بین‌الملل لیبرال با نظم بین‌الملل در معنای مفهومی و عام آن، به اشتباه، یکسان گرفته می‌شود؛ از این رو، تشریح چیستی نظم می‌تواند تا حد زیادی به روشن شدن نتیجه مقاله، کمک کند.

گیلین، نظام بین‌المللی را به عنوان «مجموعه‌ای از موجودیت‌های متنوع که با تعامل منظم بر پایه نوعی کنترل، متحد شده‌اند» و نظم بین‌المللی را به عنوان «حکومت نظامی بین‌المللی» تعریف می‌کند. هدلی بال نیز بین نظام بین‌المللی و نظم، تمایز قائل می‌شود: «نظام بین‌الملل، زمانی شکل می‌گیرد که دو یا چند دولت، به اندازه کافی با یکدیگر تماس داشته و تأثیر بسنده‌ای بر تصمیم‌گیری یکدیگر داشته باشند؛ به گونه‌ای که سبب شود آن‌ها دست‌کم تاحدی به عنوان بخش‌هایی از یک کل رفتار کنند» در حالی که نظم بین‌الملل، «الگوی فعالیتی است که اهداف اولیه جامعه دولت‌ها یا جامعه بین‌المللی را حفظ می‌کند» (شوئه‌تونگ^۱، ۲۰۱۹، ۷۷).

در سطح بین‌المللی، نظم به شکل خاص، به ارزش‌ها، هنجارها، و نهادهای توزیع‌کننده خیر عمومی مسلط بر رفتار کلیت بازیگران یک نظام بین‌الملل اطلاق می‌شود که در برهه‌ای از تاریخ مناسبات بین‌المللی وجود دارد؛ مانند نظم بین‌الملل لیبرال حاکم بر نظام بین‌الملل جدید استقرار یافته پس از سال ۱۹۹۱ که از سوی آمریکا و متحدانش تأسیس، حمایت، و حفاظت می‌شود. زمانی از نظم در یک نظام صحبت می‌کنیم که روابط بین دولت‌ها با ثبات، پیش‌بینی‌پذیر، و کنترل‌شده باشد و با

1. Yan Xuetong

خشونت، آشفتگی، یا هرج و مرج مشخص نشود. به طور خاص، زمانی که از وجود نظم در یک نظام صحبت می‌کنیم، یعنی مجموعه‌ای از قوانین و هنجارهای مشترک از سوی اکثریت کارگزاران آن نظام رعایت می‌شود. این قوانین یا «اصول نظم» به دو شکل، مطرح هستند: ۱) آن‌هایی که بر رفتار بیرونی کشورها حاکم بوده و روابط بین سیاست‌ها را برقرار می‌کنند و نوعی قوانین رفتار به‌شمار می‌آیند؛ ۲) آن‌هایی که بر رفتار داخلی، حاکم هستند و قاعده‌ای را به واحدها دیکته می‌کنند تا به واسطه آن، هم منافع خود را تأمین کنند و هم در سیاست جهانی به رسمیت شناخته شوند.

بنابراین، مفهوم نظم از نظر هنجاری، خنثی است و این بازیگران نظم‌ساز در یک نظام بین‌الملل هستند که آن را جهت‌دهی و ارزش‌گذاری می‌کنند. محتوای نظم می‌تواند به گونه‌ای گسترده، متفاوت باشد و به شکل‌های خوب هنجاری یا بد هنجاری، تعبیر و تفسیر شود. این موضوع به چیزی گره خورده است که عده‌ای با استناد به رفتار بازیگران نظم‌ساز، آن را در قالب رویکرد عمل‌گرا به نظم بین‌الملل صورت‌بندی می‌کنند (لسکورتز^۱، ۲۰۲۰، ۹-۳). افزون‌براین، نظام بین‌المللی به ساختار توزیع قدرت اشاره دارد که بر پایه وضعیت قطبیت، ترتیب نهادها، و رژیم‌های بین‌المللی ساخته شده توسط بازیگران تغییردهنده نظام نشان داده می‌شود؛ اما نظم بین‌الملل، با توجه به ماهیت هنجارها مانند عدم اشاعه هسته‌ای، عدم مداخله در امور داخلی کشورها، حقوق بشر، و... قابل تبیین است (شوئه‌تونگ، ۲۰۱۹، ۷۷-۸۰).

گاهی نیز نظم بین‌الملل با نظم جهانی، یکسان گرفته می‌شود؛ اشتباهی مفهومی که پیامدهای سیاستی و سیاسی بسیاری دارد. تفاوت این دو را از منظر هدلی بال می‌توان این‌گونه توضیح داد که نظم جهانی، اساسی‌تر و ازلی‌تر از نظم بین‌المللی است. نظم جهانی، معطوف به جامعه‌ای متشکل از همه انسان‌ها و دولت‌ها در همه سطوح ملی، محلی، و شهری است و همه افراد نوع بشر را دربر می‌گیرد؛ نه تنها نظم میان دولت‌ها، آن‌گونه که مدنظر نظم بین‌المللی است. افزون‌براین، نظم جهانی به لحاظ هنجاری و اخلاقی، مقدم بر نظم بین‌الملل است. از این منظر، ارزش پیگیری برای اثرگذاری بر نظم بین‌المللی، به دلیل این است که ابزاری است برای هدف نظم در کل جامعه انسانی (بال، ۱۳۹۹، ۷۹-۷۸).

نظم بین‌المللی، یکی از مفاهیم پربسامد جامعه معرفتی روابط بین‌الملل است؛ به گونه‌ای که «نظم»، «نظم‌سازی»، و «تغییر نظم»، محور اصلی مباحث نظری در این حوزه مطالعاتی

1. Kyle M. Lascurettes

به شمار می‌آید (بنگرید به: خسروی و اسدی، ۱۴۰۲، ۷۱؛ رسولی ثانی‌آبادی، ۱۴۰۰، ۱۶۲)؛ اما با گذشت یک سده از عمر این حوزه مطالعاتی، می‌توان مدعی شد که شاهد درک مشترک بین‌ذهنی از مفهوم نظم هستیم. عامل سازنده این درک مشترک، تجربه متراکم و مشترک جامعه معرفتی روابط بین‌الملل از تحولات معاصر در صحنه بین‌المللی است.

اندیشمندان و پژوهشگران مطالعات بین‌المللی در طول پنج دهه گذشته، فارغ از رویکردهای نظری گوناگون، واقعیت‌های یکسانی را تجربه کرده‌اند؛ درعین حال، تحولات تاریخی معاصر در صحنه سیاست بین‌المللی و جهانی، امکان به‌آزمون کشیده شدن روایت‌های گوناگون از نظم و تحولات مرتبط با آن را برای نسل زنده و فعال کنونی، فراهم کرده است. نسل‌های جدید اندیشمندان روابط بین‌الملل، تعصب کمتری در برابر مواضع و رویکردهای نظری دارند و کامیابی و ناکامی رویکردهای نظری گوناگون را در توصیف، تبیین، و پیش‌بینی تحولات بین‌المللی مشاهده کرده و متوجه شده‌اند که پدیده‌های بین‌المللی و جهانی، سیال‌تر، بزرگ‌تر، و متکثرتر از آن هستند که تنها در چارچوبی نظری بگنجد (بنگرید به: اسمعیلی اردکانی، ۱۳۹۹، ۵۹)؛ ازاین‌رو، درحال حاضر با تکثر نظری و نظریه‌پردازی تکرارگر روبه‌رو هستیم که واقعیت‌های جهانی به آن‌ها آموخته است که برای فهم جهان از عینک‌های نظری گوناگونی بهره ببرند و طرفداری نظری را تنها بر مبنای سودمندی و توانمندی نظریه‌ها در توصیف، تبیین، و پیش‌بینی جهان واقع، ابراز کنند. این جهت‌گیری سبب تقویت و گسترش نوعی عمل‌گرایی نظری شده است. این عمل‌گرایی از یک‌سو، فایده‌مندی دانش روابط بین‌الملل معاصر را برای سیاست‌گذاری و کشورداری افزایش داده، اما از سوی دیگر، بی‌طرفی علمی و نظریه‌پردازی رها از ارزش را فروکاسته است.

در چارچوب رویکرد عمل‌گرا، نظم، محصول سازوکارهایی است که امکان پیشگیری یا کنترل تنش‌ها، منازعات، و بحران‌های بین‌المللی را فراهم کرده و در صورت بروز تنش، منازعه، و بحران، رویه‌هایی را برای مدیریت، صلح‌سازی، و بازآفرینی ارائه می‌کند. این سازوکارها که ممکن است منطقه‌ای یا بین‌المللی (جهانی) باشند، محصول اراده، نقش‌آفرینی، و توانمندی قدرت‌های بزرگ و منطقه‌ای هستند. در این‌بین، میرشایمر، یکی از عمل‌گرایانه‌ترین مفهوم‌پردازی‌ها را از نظم و کارکردهای آن ارائه داده است. به بیان او، «نظم»، مجموعه‌ای از

نهادهای بین‌المللی است که به مدیریت تعاملات میان دولت‌ها کمک می‌کند (مرشایمر^۱، ۲۰۱۹). نهادهای بین‌المللی نیز دربردارنده قوانین و قواعدی هستند که قدرت‌های بزرگ، ایجاد کرده و بر سر پیروی از آن با یکدیگر به توافق رسیده‌اند. مرشایمر دو کارکرد را برای نظم‌های بین‌المللی بازشناسی می‌کند؛ نخست، مدیریت روابط بین‌دولتی و دوم، مدیریت رفتار دولت‌های کوچک‌تر توسط قدرت‌های بزرگ.

۲. دوران گذار ایده‌هنجارمحور به مثابه چارچوب مفهومی

از منظر نگارندگان مقاله حاضر، گذار به نظم بین‌المللی را می‌توان تلاش برای تثبیت ایده‌ها، ایدئولوژی‌ها، یا هویت‌های معینی با تکیه بر جایگاه جهانی و مؤلفه‌های مادی قدرت بازیگران نوظهور یا ناراضی از وضعیت موجود دانست. در این برنامه پژوهشی، براساس اینکه یک رویکرد نظری بر وزن کدام دسته از متغیرهای ایده‌هنجارمحور یا مادی قدرت تأکید بیشتری داشته باشد، جهت‌گیری صورت‌بندی نظری دوران گذار روشن می‌شود؛ برای مثال، در رویکردی ایده‌هنجارمحور برای دوران گذار، نظم پس از جنگ سرد، نه‌تنها پیروزی آمریکا و متحدان دارای توانمندی در مؤلفه‌های مادی قدرت، بلکه پیروزی دموکراسی بر کمونیسم به‌عنوان برتری یک ایده و هنجارهایش بر ایده و هنجارهای ایده دیگری تحلیل می‌شود. درمقابل، در رویکرد قدرت‌محور به تغییر نظم، مؤلفه بنیادین تغییر نظم را با سنجش و ارزیابی وضعیت تغییر در مؤلفه‌های مادی قدرت نظامی و اقتصادی به‌سود یک یا چند دولت تحلیل می‌شود.

با سربرآوردن منتقدان و مخالفان نظم موجود، بحث «تغییر در نظم» مطرح شده و دوران گذار نیز آغاز می‌شود. در این دوران، نقدها ممکن است به تکامل نظم یا فروپاشی آن بینجامند. اگر قدرت‌های سازنده، قادر به مصالحه با مخالفان و بازسازی هنجارها براساس مقتضیات جدید باشند، با تکامل نظم روبه‌رو خواهیم بود؛ اما اگر مخالفان از قدرت کافی برای شالوده‌شکنی از نظم موجود و برسازی ارزش‌ها، قواعد، و رویه‌های موازی جایگزین برخوردار باشند، به‌تدریج می‌توان شاهد تغییر در نظم بود.

ازسوی دیگر، فراتر از توزیع قدرت، دگرگونی نظم، نیازمند تغییرات چشمگیری در اهداف و ارزش‌های مشترک، قواعد بازی، و ساختارهای اجتماعی جامعه بین‌المللی است. باید در نظر داشته باشیم که تغییر در نظم ساختاری (توزیع قدرت) یا نظم هنجاری (ارزش‌ها، هنجارها، و

1. John Mearsheimer

رژیم‌های بین‌المللی) سبب ایجاد سطحی از درگیری بین دولت‌های بزرگ و همچنین، ظهور بازیگران جدیدی برای طرح بدیل‌هایشان می‌شود. گاهی ظهور این دسته از بازیگران جدید و رقابت‌های ایجادشده بر سر حفظ یا دگرگونی وضعیت نظم ممکن است به درگیری‌های نظامی و جنگ روایت‌ها و در نتیجه، بی‌نظمی تبدیل شود؛ اما به‌طور کلی، احتمال درگیری نظامی معطوف به تغییرات در نظم ساختاری و نه تغییرات در نظم هنجاری است.

اگر بپذیریم که هر نظم، سه مؤلفه بنیادین دارد که عبارتند از: (۱) بازیگران یا واحدهایی که سازوکارهای نظم‌آفرین توسط آنان و در تعامل آن‌ها شکل گرفته است؛ (۲) نوع توزیع قدرت و توانمندی در میان بازیگران؛ (۳) قاعده حاکم بر تعاملات میان واحدها (بنگرید به: مشیرزاده، ۱۳۸۴، ۱۱۴؛ والتز، ۱۳۹۴)؛ بنابراین، تغییر در نظم، سه شکل خواهد داشت: نوع نخست، تغییر به معنای دگرگونی در واحدها یا بازیگران نظم‌آفرین است؛ برای مثال، ممکن است شاهد نظم‌های دولت‌محور، شرکت‌محور، یا فردمحور باشیم؛ «نظم بین‌المللی»، سازوکاری دولتی و «نظم بازاری»، سازوکاری شرکتی است. نوع دوم تغییر، به معنای دگرگونی در وضعیت توزیع قدرت در میان بازیگران است؛ برای مثال، ممکن است توزیع قدرت از یک قطبی به دوقطبی یا چندقطبی تغییر کند یا اینکه یک قطب ضعیف شود و به تدریج دولت دیگری با کسب و انباشت قدرت به قطب تبدیل شود. تغییر نوع سوم، به معنای دگرگونی در قاعده بنیادین تعامل میان واحدهاست. این قواعد می‌توانند آنارشیک، سلسله‌مراتبی، هترونومی، یا شبکه‌ای باشند. سیاست داخلی، یک نظم مبتنی بر سلسله‌مراتب است؛ نظام اجتماعی، گاهی یک نظم هترونومیک است؛ جامعه بین‌المللی، نظم مبتنی بر آنارشی است و جهان‌سایبری، یک نظم نوظهور مبتنی بر قاعده شبکه‌ای است.

براساس سه نوع تغییر یادشده و تعریف‌های ارائه‌شده در بخش مفهومی اول مقاله، می‌توان سه نوع گذار از نظم را نیز مفهوم‌پردازی کرد: گذار مبتنی بر بازیگر، گذار مبتنی بر توزیع قدرت، و گذار مبتنی بر قاعده تعامل. با توجه به دو معیار زمان و روش، گذارها ممکن است تدریجی یا ناگهانی، و خشونت‌آمیز یا مسالمت‌آمیز باشند. جنگ‌های جهانی اول و دوم، گذارهایی از نوع دوم و خشونت‌آمیز بودند و فروپاشی شوروی، گذاری ناگهانی و کمتر خشونت‌آمیز بود (سالنمای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۱۰، ۱۳۹۹، ۸۶۷).

جهان، طی دو دهه اخیر، شاهد هر سه نوع تغییر و گذار به شیوه‌ای تدریجی بوده است؛ از یک سو، شاهد تغییر در توزیع توانمندی واحدها به شکل تدریجی هستیم که مصداق آن،

ظهور احتمالی چین به مثابه قدرتی بزرگ است. ازسوی دیگر، شاهد شکل‌گیری تدریجی اما سریع یک فضای متفاوت تعامل میان بازیگران متکثر و پرشمار به نام فضای مجازی یا سایر هستیم که هم‌زمان دو نوع گذار را به ارمغان آورده است. نخست اینکه فضای سایر، امکان کنشگری و قدرت‌نمایی را برای بازیگرانی غیر از دولت‌ها فراهم کرده و برای نخستین بار در سه صده اخیر، افراد، شرکت‌ها، و حتی کنشگران مجازی را در نظم‌سازی، هم‌شان دولت‌ها قرار داده است (بنگرید به: چوکری، ۱۳۹۹، ۶۹-۶۶) و ازسوی دیگر، قاعده تعامل و کنش در این فضا، به جای سلسله‌مراتبی و آنارشیک، شبکه‌ای یا هژمونیک مبتنی بر شبکه‌سازی است. گذار دوم را بی‌تردید باید تغییر بنیادین در نظم خواند که در سطح تحلیل مجازی رخ می‌دهد؛ اما گذار نخست، تغییری تکاملی در جهان عینی است که می‌تواند دو حالت داشته باشد؛ در حالت نخست، ممکن است به مصالحه سازندگان نظم با بازیگران نوظهور بینجامد که به معنای تکامل نظم موجود و تداوم قواعد و ارزش‌های آن خواهد بود. در حالت دوم ممکن است به تقابل سازندگان با مخالفان و منتقدان و تضعیف احتمالی سازندگان بینجامد که نتیجه آن در بلندمدت، جایگزینی قدرت‌های جدید با قدرت‌های پیشین برای اعمال ارزش‌ها و هنجارها به شیوه‌ای آنارشیک خواهد بود.

بنابراین، شاید سخن گفتن درباره تغییر نظم «جهانی»، دست‌کم در دو دهه آینده، چندان درست نباشد. ما با تغییر بنیادین در نظم «جهانی» روبه‌رو نیستیم، بلکه شاهد جایگزینی احتمالی یک دولت قدرتمند با دولت یا دولت‌های دیگر یا تکامل نظم موجود با مصالحه قدرتمندان با یکدیگر (مثلاً گذار از نظم لیبرال‌محور به نظم اقتدارمحور) در سطح بالاتری خواهیم بود. به این ترتیب، تنها در فضای مجازی است که با یک دگرگونی بنیادین در هر سه مؤلفه بازیگران، توزیع قدرت، و قاعده تعامل روبه‌رو هستیم. جهان عینی، تنها شاهد تغییر احتمالی در توزیع قدرت خواهد بود؛ البته به میزانی که سیاست و حکمرانی سایبری بر حکمرانی عینی تأثیر می‌گذارد، احتمال برخی تغییرات در نظم عینی سیاست بین‌المللی نیز وجود دارد.

نگاهی به تجربیات سه دهه گذشته نشان می‌دهد که دوران گذار در نظم بین‌المللی معمولاً با شواهد و رویدادهای زیر همراه بوده است:

- وقوع جنگ مانند جنگ‌های ناپلئونی یا جنگ جهانی دوم؛
- تغییر در مناطق ژئوپلیتیک مانند تغییر در منطقه خاورمیانه یا اروپا پس از جنگ جهانی

اول و دوم؛

- تغییر در نظم‌های سیاسی داخلی بازیگران مهم مانند تغییر رژیم در روسیه تزاری یا فروپاشی امپراتوری عثمانی؛
- تغییرات فناورانه مانند انقلاب صنعتی در قرن هجدهم یا انقلاب سایبری در قرن بیست و یکم؛

- تغییرات اجتماعی گسترده در سطح جهان مانند جهانی شدن سبک زندگی عرفی یا جنبش جهانی جنسیتی (مانند فمینیسم).

در مقاله حاضر بر پایه مسئله مورد نظر نگارندگان، یعنی ادعای جمهوری اسلامی ایران درباره داشتن «ایده بدیل» و همچنین، جایگاه خودش به عنوان یکی از بازیگران غیرغربی مخالف نظم مسلط مستقر، دوران گذار با تأکید بر مؤلفه ایده‌ای و هنجاری، صورت‌بندی نظری و مفهومی می‌شود. گذار ایده‌هنجار محور، از جنس هنجار و ارزش و هویت است. کریستین رویس اسمیت، با اشاره به مؤلفه فرهنگی گذار بر این نظر است که نارضایتی کشورها از رژیم‌ها و هنجارهای پیشین، موجب گذار به نظم بین‌المللی جدید می‌شود. از سوی دیگر، مکتب انگلیسی، نظم بین‌المللی را به عنوان ایده‌های مشترک «درباره اهداف و ابزارهای اساسی انجام امور بین‌المللی» صورت‌بندی می‌کند. این ایده‌های مشترک، دربردارنده هنجارها، ادراک، و شیوه‌های نهفته‌ای است که عضویت مشروع، اهداف، و رفتار یک جامعه بین‌المللی معین را تعریف، و قوانین، رژیم‌ها، و سازمان‌هایی را که عامدانه ساخته شده‌اند، تنظیم می‌کنند؛ بنابراین، گذار نظم بین‌المللی شامل «تغییرات قابل توجه» در ایده‌های مشترک نهادی اولیه و ثانویه است. چنین تغییراتی با توزیع دوباره قدرت در نظام بین‌الملل تسریع می‌شود و به بازیگران نوظهور اجازه می‌دهد که ایده‌های ترجیحی خود را مسلط کنند. با این حال، به رغم واقعیت قدرت نابرابر، پایه‌های اجتماعی گذار نظم، فضایی را برای دولت‌های کمتر قدرتمند و نوظهور باز می‌کند تا ایده‌های زیربنایی نظم را شکل دهند (گو، ۲۰۱۳).

در تغییر نظم مبتنی بر هنجار-ایده، مسئله این است که هنجارهای اصلی سیاسی، امنیتی، و اقتصادی نظم موجود به دلیل از دست دادن کارآمدی و همچنین، رعایت نشدنش از سوی سازندگان آن، توسط بازیگران درون نظام بین‌الملل مورد شک و تردید قرار بگیرد. در این وضعیت، بازیگران جدیدی برای پشتیبانی از نظم در حال طرح، ظهور می‌کنند. از این منظر،

پرسش درست این نیست که بپرسیم آیا نظم بین‌المللی توسط قدرت‌های درحال‌ظهور تغییر خواهد کرد یا خیر؛ بلکه این است که کدام مقوله یا کدام بخش از نظم بین‌المللی، توسط قدرت‌های درحال‌ظهور تغییر خواهد کرد یا به‌چالش کشیده می‌شود؟

توجه به ایده‌ها و نقش نظم‌دهی دولت‌های غیرغربی با افزایش ادبیات درباره روابط بین‌الملل جهانی، درحال‌افزایش است (آکاریا^۱، ۲۰۰۱؛ ۲۰۰۹؛ ۲۰۰۴). چارچوب جدید، نشان می‌دهد که چگونه دولت‌های جهان سوم با نپذیرفتن برخی هنجارهای جهانی یا با صدور هنجارهای ساخته‌شده محلی، بر ایجاد نظم‌های منطقه‌ای تأثیر گذاشتند؛ اما این ادبیات از محدودیت طرح ایده‌ها به‌صورت خطی و یک‌سویه از سطح جهانی به محلی یا محلی به جهانی رنج می‌برد؛ درنتیجه، ایده‌ها را به‌عنوان «محصولات تمام‌شده» به‌شمار می‌آورد که به‌گونه‌ای نسبتاً کامل در سطح جهانی شکل می‌گیرند. این رویکرد، پویایی تعاملی و دیالکتیکی ایده‌ها را پنهان می‌کند و به این نکته توجه نمی‌کند که ایده‌ها، به‌گونه‌ای سیال و در سطح متقابل ملی، محلی، و جهانی در حرکتند.

۳. نقش کنشگران در نظم: از سازندگان تا شالوده‌شکنان

نظم در هر دوره‌ای، برپایه ارزش‌ها، هنجارها، قواعد، و رویه‌های موردنظر بازیگران اثرگذار نظام بین‌الملل تعریف می‌شود. هرچقدر اجماع قدرت‌های مؤثر بر سر این ارزش‌ها، قواعد، و رویه‌ها بیشتر باشد، نظم، ماهیتی جهان‌شمول‌تر به خود می‌گیرد و تعداد بیشتری از بازیگران، مجبور یا قانع به رعایت آن می‌شوند. افزون‌بر ظرفیت دولت‌های غیرغربی و نوظهور در طرح ایده و هنجارهای جدید برای مشارکت در ساخت نظم و کنشگری نظم‌سازی در دوران گذار، باید واکنش این دولت‌ها در همراهی، مقاومت، یا مخالفت با نظم درحال‌شکل‌گیری نیز به‌عنوان متغیری از تحلیل درنظر گرفته شود. این کار، ضروری است؛ زیرا، الزاماً بازیگران غیرغربی یا نوظهور، برنده یا پیش‌برنده اصلی نظم درحال‌شکل‌گیری نیستند. دراین‌صورت باید به واکنش سه‌گانه این دسته از بازیگران در برابر ایده و هنجارهای پیشنهادی کشورهای رقیب نیز توجه شود؛ ازاین‌رو، مقاله حاضر، در ادامه با بهره‌گیری از این شکل از کنش و واکنش‌ها، صورت‌بندی خود را از شکل‌های گوناگون بازیگری در نظم، طرح خواهد کرد.

بازیگران نوظهور و احتمالاً غیرغربی، در نظم در حال شکل‌گیری یکی از سه شکل

1. Amitav Acharya

کنشگری پذیرنده، سازنده و مخالف را برمی‌گزینند: پذیرنده، سازنده، و مخالف. پذیرش، سبب برخورداری از منافع نظم موجود و حمایت قدرت‌های سازنده از بازیگر پذیرنده می‌شود و به اصطلاح، بازیگر پذیرنده، امکان کنشگری در نظم موجود را به دست می‌آورد. مخالفت با نظم مورد نظر قدرت‌های بزرگ، سبب اعمال فشارهای ساختاری بر بازیگر مخالف می‌شود و ضمن سلب امکان کنشگری، او را از منافع نظم موجود بی‌بهره می‌کند. مخالفت ممکن است به تحمیل اجباری رویه‌ها و قواعد توسط قدرت‌های بزرگ و بازیگران برنده نظم مسلط نیز بینجامد. البته اگر بازیگر مخالف، به اندازه‌ای قدرتمند باشد که از یک سو، قادر به شالوده‌شکنی از ارزش‌ها و قواعد نظم موجود باشد و از سوی دیگر، یارای مقاومت در برابر فشارهای قدرت‌های سازنده و حافظ نظم را داشته باشد، آنگاه ممکن است به مصالحه قدرت‌های بزرگ دیگر با مخالف قدرتمند و افزایش تأثیرگذاری او در امور جهانی بینجامد یا اینکه به اتحاد و ائتلاف حامیان نظم با یکدیگر و تضعیف قدرت مخالف منجر شود.

بازیگران منتقد نیز آن دسته از پذیرندگانی هستند که با جلب اعتماد قدرت‌های سازنده نظم، در پی اصلاح برخی رویه‌ها و قواعد فرعی، درعین حفظ ارزش‌های بنیادین نظم هستند. نوع رویارویی قدرت‌های بزرگ با نقدها ممکن است به بازتولید نظم با توجه به مقتضیات جدید بینجامد یا اینکه ممکن است منتقدان را به مخالفان یا کنشگران ناراضی و بی‌طرف تبدیل کند. جدول شماره (۱) انواع کنشگران و نقش آن‌ها را در نظم، بازنمایی کرده است.

جدول شماره (۱). بازنمایی نظم انواع کنشگران و نقش آن‌ها

نوع کنشگر	سطح قدرت در صورت‌بندی‌های پیشین	سطح قدرت در نگاه این مقاله	نقش آفرینی در نظم
سازنده	قدرت بزرگ یا ابرقدرت	همه بازیگران در صورت رعایت الزامات راهبردی سازندگی نظم	ایجاد قواعد و رویه‌ها؛ حمایت از نظم؛ برقراری نظم؛ مدیریت نظم؛ احیای نظم.
مخالف	قدرت بزرگ / قدرت منطقه‌ای	همه بازیگران در صورت رعایت الزامات کنشگری در این سطح	تجدیدنظرطلبی؛ شالوده‌شکنی؛ مخالفت عملی؛ قاعده‌سازی موازی و رقیب؛ نهادسازی موازی و رقیب.
پذیرنده	قدرت بزرگ / منطقه‌ای / کوچک	همه بازیگران در صورت ارزیابی دقیق مؤلفه‌های قدرت در سطح ملی	پیروی از نظم؛ همکاری با سازندگان نظم؛ نقد مصلحانه.

با الهام‌گیری از نیکلاس اونف و منتقدانش (اونف^۱، ۲۰۱۳؛ گولد^۲، ۲۰۱۷) می‌توان گفت، نقش‌آفرینی در نظم و ساختن یا شالوده‌شکنی از سازوکارهای مادی و معنایی آن، هنر است و دیپلماسی، مهم‌ترین ابزار برای این کار به‌شمار می‌آید. بازیگران غیرغربی و نوظهور برای هریک از سه شیوه کنشگری یادشده، نیازمند بهره‌گیری از ابزارهای متفاوت و همچنین، سطوح متفاوت دیپلماسی هستند.

اما برای درک اینکه چگونه دولت‌های غیرغربی و نوظهور به طرح ایده‌های مشترک نظم کمک می‌کنند، باید از دیدگاه‌های بالا به پایین یا پایین به بالا، که بر ادبیات اقتصاد سیاسی بین‌المللی مسلط هستند، گذر کرده و در عوض، راه‌های تعاملی و دیالکتیکی را که در آن ایده‌های مشترک ظهور می‌کنند، در نظر بگیریم. به نظر نگارندگان این مقاله، دولت‌های غیرغربی و نوظهور باید به دو مؤلفه توافق اجتماعی و داشتن سرمایه اجتماعی در سطح بین‌المللی، که هر دو ناشی از کنشگری تعاملی هستند، توجه داشته باشند. دولت‌های نوظهور این کار را بسته به هویت و منافع موجود خود، به دلایل گوناگونی از جمله دلایل هنجاری آن، انجام می‌دهند.

بازیگران نوظهور، انگیزه‌های نیرومندی برای شکل‌دهی به ایده‌های مشترک یک نظم دارند. این بازیگران، بدون شیوه‌های سنتی قدرت اجبار، ساختاری، یا نهادی می‌توانند به‌عنوان سازنده نظم کنشگری کنند. آنان ممکن است «قدرت را از طریق ایده‌ها» و با به‌کارگیری یکی از شیوه‌های متقاعدسازی، استدلال، یا سایر ابزارهای گفتمانی و روایی، اعمال کنند. این بازیگران می‌توانند با پیوند صریح ایده‌های خود با ایده‌هایی که پیشتر توسط دولت‌های مافوق به‌عنوان ایده‌های درست و واقعی پذیرفته شده‌اند، قدرت متقاعدسازی یک ایده را افزایش دهند.

افزون‌براین، بازیگران نوظهور ممکن است با به‌چالش کشیدن، بازتفسیر، یا بهره‌برداری از ابهامات موجود در ایده یک دولت هژمون یا بزرگ، «قدرت بر ایده‌ها» را اعمال کنند. برای انجام این کار، بازیگران نوظهور ممکن است دست به انتقاد عمومی بزنند تا رفتار بازیگران مسلط پیشین را با درک بازیگران جدید از ایده‌ای خاص مطابقت دهند؛ یا ممکن است به تخصیص یا ترجمه دانش پردازند که به‌موجب آن، ایده‌های یک دولت هژمون را به خود اختصاص داده، آن‌ها را متناسب با بافت دولتی خود ترجمه می‌کنند و سپس، از آن ایده‌ها برای مشروعیت‌زدایی از رفتار دولت هژمون یا نظم موجود بهره ببرند.

1. Nicholas Onuf

2. Harry Gould

سرانجام، ممکن است بازیگر نوظهور با بازتفسیر ایده یک دولت هژمون یا برخورداری از ویژگی‌های کلیدی و توانایی به‌کارگیری بخشی از آن در محیط منطقه‌ای خود، و سپس بازگرداندن این ایده بازتفسیر و کاربردی شده به سطح جهانی، با ایده بازیگر مسلط پیشین مخالفت کند. صرف‌نظر از اینکه بازیگر مسلط پیشین سرانجام، ایده بازیگر نوظهور را درونی می‌کند، هریک از این سازوکارها، نوعی اشتراک ایده را نشان می‌دهد: ایده بازتفسیرشده بازیگر نوظهور ممکن است در رویه بین‌المللی جدید گنجانده شود یا دولت مسلط ممکن است متقاعد یا مجبور به پابندی به آن شود. درک بازیگر نوظهور از معنای یک ایده به‌دلیل هزینه‌های سیاسی درک‌شده یا سرزنش عمومی، یا به‌دلیل تمایل به مشروعیت‌بخشی به ایده‌ها و در نتیجه، اقتدار آن در چشم بازیگران نوظهور، مهم است.

کینگ^۱ نشان می‌دهد که دولت‌های تابع (آنچه ما بازیگران نوظهور و احتمالاً غیرغربی می‌خوانیم) بیش از میزانی که رویکردهای اقتصاد سیاسی ادعا می‌کنند، به‌عنوان عامل و کارگزار در شکل‌دهی به شرایط و پیامد‌گذار نظم بین‌المللی نقش دارند. نظم بین‌المللی، دستاورد ایده‌های مشترک واقعی است که از طریق تعاملات اجتماعی دولت‌های برتر و تابع ایجاد می‌شود. از آنجاکه این فعل و انفعالات، درون روابط قدرت سلسله‌مراتبی رخ می‌دهد، دولت‌های تابع باید راهبردهای خلاقانه‌ای را در برابر دولت هژمون برای شکل‌دهی به ایده‌های زیربنایی یک نظم درپیش بگیرند. باوجود این، موارد واگرایی ایده‌ها نشان می‌دهد که دولت‌های تابع، تنها «نظم‌پذیر» نیستند (کینگ، ۲۰۲۲، ۹۲۷-۹۲۴) و براساس ادعای نگارندگان مقاله حاضر، می‌توانند سازنده یا مخالف (شالوده‌شکن) نیز باشند.

۴. درک رسمی از تغییر نظم بین‌المللی و الزامات آن

رهبران کشورها، به‌عنوان کلیدی‌ترین کارگزاران رسمی، می‌توانند نقش بسزایی در جهت‌دهی به سیاست‌گذاری‌ها و راهبردهای یک کشور در بزنگاه‌های تاریخی و به‌ویژه در دوران گذار داشته باشند. آیت‌الله خامنه‌ای، در طول یک دهه اخیر، بر ضرورت توجه به تغییری در سطح کلان با مسئولان و قشرهای گوناگون جمهوری اسلامی ایران، در دوره‌های متفاوت سخن گفته‌اند. یک دهه پیش، در جمع وزیر خارجه و فعالان عرصه دیپلماسی کشور، بر این نکته تأکید کرده‌اند که:

1. King

دوران فعلی، دوران گذر به یک نظم جدید جهانی است: در کنار بازیگران سنتی، بازیگران جدیدی در آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین وارد عرصه شده‌اند و در تلاشند جایگاه خود را در نظم جدید پیش‌رو، تثبیت نمایند... در این دوران، دیپلماسی قوی و کارآمد، اهمیت مضاعفی می‌یابد و به‌همین علت، امروز کار وزارت خارجه از گذشته حساس‌تر است.... اگر در مقطع فعلی، دستگاه دیپلماسی بتواند حضور فعال، هوشمندانه، و مقتدرانه داشته باشد، جایگاه و استحکام جمهوری اسلامی در چندین ده سال آینده و در نظم جدید جهانی، به‌عنوان جایگاهی برجسته تثبیت می‌شود وگرنه، در جهان پیش‌رو، از موقعیت لازم برخوردار نخواهیم بود (خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۰۵/۲۲).

آیت‌الله خامنه‌ای در جای دیگری با اشاره به این مسئله تأکید می‌کند:

امروز، جهان در آستانه یک نظم جدید است؛ یک نظم بین‌المللی جدید در پیش است برای دنیا، در مقابل نظم دوقطبی‌ای که بیست‌وچند سال پیش بود — آمریکا و شوروی؛ غرب و شرق — و در مقابل نظم تک‌قطبی‌ای که بوش پدر، بیست‌وچند سال پیش اعلام کرد. بعد از خراب شدن دیوار برلین و از بین رفتن دستگاه مارکسیستی دنیا و حکومت‌های سوسیالیستی، بوش گفت امروز دنیا، دنیای نظم نوین جهانی، نظم تک‌قطبی آمریکاست؛ یعنی آمریکا در رأس دنیا قرار دارد. او البته اشتباه می‌کرد؛ بد فهمیده بود.... خوب اگر فرض کنیم که این حدس ما حدس درستی باشد و دنیا در آستانه یک نظم جدید باشد، آن وقت همه کشورها، از جمله کشور ایران اسلامی ما وظیفه دارد، جوری در این نظم جدید حضور پیدا کند — حضور سخت‌افزاری و حضور نرم‌افزاری — که بتواند امنیت کشور را و منافع کشور را و ملت را تأمین کند، در حاشیه نماند، عقب نماند. خوب اگر قرار شد که کشور بخواهد یک چنین کار بزرگی را انجام بدهد، یعنی حضور سخت‌افزاری و نرم‌افزاری داشته باشد در تشکیل نظم جدید جهانی، بیشترین مسئولیت به‌عهده کیست؟ صفوف مقدم چه کسانی هستند؟ (خامنه‌ای، ۱۴۰۱/۲/۶).

آیت‌الله خامنه‌ای در موقعیت دیگری اشاره می‌کند:

تحولات کنونی، حاکی از تغییر نظم جهانی هفتادساله پایه‌گذاری‌شده به‌وسیله غربی‌ها — اعم از اروپا و آمریکا — و شکل‌گیری نظم جدید است. همه این عوامل و

دلایل، نشانگر آن است که نظام فعلی جهانی، قابل استمرار نیست و نظم جدیدی در حال شکل‌گیری است؛ اما سؤال اصلی این است که وظیفه ما در این برهه حساس چیست؟ نکته اول: واقعیات جهان و منطقه را به‌درستی درک و از تحلیل غلط و واژگونه پرهیز کنیم. نکته دوم، آمادگی برای نقش‌آفرینی در نظم جدید جهانی از طریق قوی‌تر کردن کشور است (خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۶/۸۳).

به بیان آیت‌الله خامنه‌ای: «نظم جدیدی در حال نطفه‌بندی است». در این شرایط، پرسش راهبردی پیش‌روی ما این است که «انسان ایرانی چگونه باید نقش هنرمندانه خود را در آفرینش مادی و معنایی نظم جهانی جدید ایفا کند؟» این پرسش درواقع، برآمده از پرسش راهبردی دیگری درباره چستی «جایگاه جمهوری اسلامی در نظم جدید»، «نقش ایران در نظم جدید»، و «وظایف ایرانیان» در شرایط گذار است.

از منظر کنش‌های گفتاری، تحلیل آیت‌الله خامنه‌ای این‌گونه است که تغییر، محتوم است. برنامه‌های پژوهشی موجود در رشته روابط بین‌الملل نیز «واقعیت گذار بین‌المللی» را تأیید می‌کنند؛ اما آنچه برای جمهوری اسلامی ایران، اهمیت راهبردی دارد، فهم چستی و چگونگی نقش‌آفرینی در «شرایط گذار» است.

۵. الگوی پیش‌شرط راهبردی برای ایفای نقش سازنده ایران در نظم بین‌المللی

در ادامه این مقاله و براساس مطلوب‌ترین وضعیت برای کشور، الگوی پیش‌شرط تأثیرگذاری سازنده ایران در نظم بین‌المللی واکاوی شده است. مراد از الگو در این بخش، توجه به بایسته‌های همه‌جاحاضر برای ارتقای جایگاه و تأثیرگذاری کشورها در نظم و نظام بین‌المللی است؛ الگویی که با توجه به وضعیت اکنون کشور، تشریح و تبیین شده است.

۱-۵. امر سیاسی به مثابه مؤلفه بنیادین نقش‌آفرینی در شرایط گذار نظم بین‌المللی
جمهوری اسلامی ایران، در مقام یک دولت ملی، در شکل‌گیری این گذار (چه گذار بازیگرمحور و چه گذار مبتنی بر توزیع قدرت) به‌عنوان یک بازیگر مخالف، نقش مؤثر و معناداری داشته است. ایران در طول چهار دهه گذشته، یکی از موتورهای محرک شالوده‌شکنی عملی و گفتمانی از نظم موجود در سطح منطقه و گاهی در سطح جهانی بوده است. دولت‌ها سعی می‌کنند در نظم‌های در حال ساخت، مشارکت داشته باشند تا نیازهای منفعتی و امنیتی چندبعدی خود (سرزمینی، هستی‌شناختی، سیاسی، اقتصادی، و هنجاری) را

تأمین کنند. تجدیدنظرطلب بودن در برابر نظم مستقر یا در حال تثبیت، انتخابی راهبردی است. اگر وضعیت موجود بین‌المللی، نیازهای امنیتی حیاتی بازیگری را تهدید می‌کند، با ابزارهایی که در اختیار دارد، در پی تغییر یا تضعیف آن خواهد بود که در این صورت، مانند نقش فعلی روسیه، یک بازیگر تجدیدنظرطلب تخریبی است؛ اما اگر با تلاش و اتکا به منابع مادی و معنوی و همچنین، سرمایه اجتماعی بین‌المللی خود، در پی بازتعریف آن از موضع ساخت و اثرگذاری ایجابی باشد، بازیگر تجدیدنظرطلب سازنده به‌شمار می‌آید (گرویتل^۱، ۲۰۲۳، فصل سوم).

بدون شک همه کشورها در وهله نخست تمایل دارند که در دوران گذار و تثبیت نظم مسلط، به‌عنوان یکی از مشارکت‌کنندگان در ساخت آن شناخته شوند. با این حال، بخشی از تجربه نظم و نظام‌های پیشین دگرگون‌شده، نشان‌دهنده این است که برخی کنشگران، تنها «مخالف» یا «پذیرنده» نظم بین‌الملل در حال شکل‌گیری بوده‌اند.

اما جمهوری اسلامی ایران، با توجه به تجربه کنشگری در نقش مخالف یا شالوده‌شکن برگرفته‌شده از انقلاب اسلامی ایران به‌عنوان یک ایده بدیل نظم بین‌المللی جدید، توانسته است خود را به‌عنوان یکی از نمایندگان بدیل نظم‌ساز یا متحد نامزدهای بدیل نظام‌ساز، یعنی چین و روسیه، مطرح کند. فارغ از خوش‌بینی‌ها و بدبینی‌ها درباره نظم بدیل ایران و متحدانش، باید به این واقعیت سنگین توجه کرد که مبنای اصلی اثرگذاری در یکی از نقش‌های اصلی یا فرعی بدیل‌ساز نظم، باور عملی و سیاست‌گذاری مبتنی بر تجمیع منابع براساس یک هنر بیشتر سیاسی است؛ هنری که هم به امر تولید قدرت توجه دارد، هم به نحوه استفاده و تجمیع آن برای اثرگذاری و کنشگری در مناسبات نظم و نظام بین‌الملل براساس اهداف تعیین‌شده یک کشور.

بنابراین، نظم‌سازی ایجابی و مشارکت در ساخت آن، نیازمند نگرشی استادانه به قدرت است. نگرش استادانه به قدرت، به این معناست که بدانیم، مسیر این مشارکت از اجماع بر سر امر سیاسی آغاز می‌شود. امر سیاسی، یعنی درعین باور به وجود تعارض در صحنه سیاست داخلی و خارجی، درباره اینکه یک کشور می‌خواهد چه نقشی بپذیرد و در کجای مناسبات بین‌المللی قرار بگیرد، در بین نیروهای سیاسی اصلی آن کشور، اجماع‌نظر وجود داشته باشد. دقیقاً به همین دلیل است که پس از پایان جنگ سرد، ادبیات مطالعات راهبردی به‌جای تمرکز بر

1. Grottl

ابزارهای نظامی و جنگ و همچنین، نحوه بهره‌گیری از آن برای پیشبرد منافع، به سراغ اهمیت و اولویت سیاست و امر سیاسی رفت.

تجربه جنگ سرد، به قدرت‌های تأثیرگذار جهان و رهبران آن‌ها آموخت که هنر در اراده تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری با منابع موجود و براساس باور مسلط به امر سیاسی است. در جایی که این باور وجود نداشته باشد یا توان اجماعی کشور به واسطه نگاه انحصاری به صحنه قدرت، پایین باشد، نه تنها نظم‌سازی در عرصه بین‌المللی، بلکه حتی نظم‌سازی در سطح داخلی، توسعه سیاسی، یا توسعه اقتصادی هم آغاز نمی‌شود؛ بنابراین، بنیان اثرگذاری براساس مؤلفه‌های مادی و معنایی برای مشارکت در ساخت مشارکت‌محور ایجابی، باید از رهگذر توجه به امر سیاسی در داخل آغاز شود تا هم جایگاه یک کشور در نظام بین‌الملل ارتقا یابد و هم نظم موردنظر آن کشور، با هزینه کمتری پیگیری و مستقر شود.

در حال حاضر در جمهوری اسلامی ایران بایستی وضعیت امر سیاسی و چشم‌انداز ایران برای توسعه همه‌جانبه و همچنین، تعیین جایگاه بین‌المللی آن براساس یک اجماع حداکثری، تعیین شود. سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران ارشد کشور باید با اولویت تصمیم‌های سیاسی، برای روشن شدن این چشم‌انداز، دستورالعمل و تصمیمی چندفوریتی در نظر بگیرند؛ تصمیمی که در فرایند اتخاذ آن، بر سر مسیر و نحوه تجمیع منابع سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، و اجتماعی برای رسیدن به اهداف تعیین‌شده، اجماع صورت گیرد.

۲-۵. سرمایه اجتماعی بین‌المللی، پیش‌شرط تأثیرگذاری بر نظم بین‌الملل جدید

دومین نکته، فهم این واقعیت است که شالوده‌شکنی با هدف تغییر یا اصلاح در نظم موجود و شکل‌گیری گذار، اگر به نقش‌آفرینی معنادار در فرایند گذار تبدیل نشود، نمی‌تواند امکان کنشگری مؤثر در «خود گذار» و «پساگذار» را فراهم کند. ایران و هر کشور دیگری که مخالف نظم موجود است، برای برخورداری از منافع نظم دگرگون‌شده یا تکامل‌یافته پس از گذار و پذیرفته شدن به عنوان کنشگری مشروع، دو انتخاب پیش‌رو دارد: نقش‌آفرینی سازنده در نظم پساگذار یا تبدیل شدن به کنشگر پذیرنده نظم پساگذار. تداوم ایفای نقش مخالف با نظم نهادینه‌شده، سبب فشارهای ساختاری از سوی قدرت‌های سازنده و پذیرنده نظم پساگذار خواهد شد؛ فشارهای ساختاری‌ای که در صورت ادامه یافتن براساس بی‌تصمیمی یا اتخاذ نکردن تصمیمات حیاتی در بزنگاه‌های مهم، پنجره‌های فرصت توسعه یک کشور را بسته و

فرایند فرسایش مؤلفه‌های قدرت آن کشور را تسریع می‌کند.

با پذیرش این فرض که ایران قصد دارد نقش‌آفرینی سازنده‌ای در دوران گذار داشته باشد، باید الزامات آن از سوی تصمیم‌گیران و سیاست‌گذاران، مشخص شود. براساس مطالعات نظم‌های پیشین بین‌المللی از یک سو و همچنین، الزامات عصر ارتباطات و اطلاعات که زمینه درهم‌تنیدگی قدرت «اجبار» و «پذیرش» را حتی برای قدرت‌های بزرگ ضروری کرده است، می‌توان ادعا کرد که اثرگذاری سازنده در ایجاد نظم بین‌المللی از رهگذر افزایش ظرفیت «سرمایه اجتماعی بین‌المللی» رخ می‌دهد. مفهوم «بین‌المللی» در اینجا به هر محیط کنشگرانه‌ای در فراسوی مرزها، خواه منطقه‌ای باشد و خواه جهانی، اطلاق می‌شود.

ظرفیت «سرمایه اجتماعی بین‌المللی» معادل اعتباری است که اندیشمندانی مانند جامعه‌شناسان برای تعریف منابع و ظرفیت‌های بالفعل و بالقوه در یک جامعه سیاسی به کار می‌برند؛ اما از منظری بین‌المللی، که مدنظر نگارندگان این مقاله است، سرمایه اجتماعی بین‌المللی، نوعی اعتبار و احترام ناشی از مشارکت فعالانه یک دولت در نظم‌سازی درون شبکه روابط اجتماعی دولت‌ها در نظام بین‌الملل از طریق کمک به حل مسائل و مدیریت بحران‌های جمعی منطقه‌ای، بین‌المللی، و جهانی است.

برای مثال، تلاش برای تداوم نظم لیبرال، نیازمند سرمایه‌گذاری و تحمل هزینه برای افزایش سرمایه اجتماعی بین‌المللی از سوی جوامع لیبرال پیشرو، یعنی آمریکا و برخی کشورهای اروپایی مدعی تأسیس این نظم است. افزایش سرمایه اجتماعی برای حل مشکلات، مسائل، و بحران‌های عمده بین‌المللی و جهانی مانند پناهجویی، بیماری‌های همه‌گیر، مسائل زیست‌محیطی، دولت‌های فرومانده، تأمین امنیت انرژی، کاهش سطح منازعه بین‌دولتی و همچنین، حفظ رژیم‌ها و نهادهای اصلی نظم لیبرال، ضروری است؛ ضرورت، به این معنا که بدون توجه یا کاستن از سطح تعارضات و تنش‌ها از آن‌ها، امنیت ملی کشورهای پذیرنده نظم، دچار تهدید می‌شود (فتوایس^۱، ۲۰۲۲، ۳-۱۴). این فرض برای قدرت‌های بزرگ نیز جاری است. به میزان اثرگذاری این بازیگران در پیشبرد خیر جمعی بین‌المللی، باور به نظمی که مدافع آن هستند، تقویت یا تضعیف می‌شود؛ برای مثال، زمانی که ترامپ در رویکردی یکجانبه، مسئله توافق با ایران یا مدیریت تهدید و مخاطرات روسیه را با پیش فرض اولویت منافع آمریکا پیش می‌برد، باور هم‌پیمانان و بازیگران

1. Christopher Fettweis

همسوی آمریکا در اروپا و آسیا به یکی از مهم‌ترین اصول نظم بین‌المللی لیبرال، یعنی «چندجانبه‌گرایی بین‌المللی»، تضعیف می‌شود.

از این رو، پس از رعایت اصل اولویت قائل شدن برای امر سیاسی، به‌عنوان یک پیش‌فرض، باید بدانیم که پیش‌شرط تأثیرگذاری سازنده بر نظم در حال شکل‌گیری، تلاش برای افزایش سرمایه اجتماعی بین‌المللی ایران است. افزایش سرمایه اجتماعی با منابع اقتصادی، طبیعی، ژئوپلیتیک، کریدوری، و نظامی، به‌گونه‌ای که بتوان براساس تصویر، اعتبار، و احترام ناشی از سرمایه اجتماعی بین‌المللی، به‌گونه‌ای فعالانه، گره‌گشای مسائل و بحران‌های منطقه‌ای و جهانی بود. تنها در سطح منطقه‌ای، یعنی خاورمیانه، فراوانی مسائل و بحران‌های سیاسی، هویتی، مهاجرتی، و پناهجویی، مخاطرات قاچاق و محیط زیست که می‌توانند مبنای مشارکت و کمک جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان بازیگری کلیدی به مدیریت آن‌ها باشند، نشان‌دهنده زمینه لازم و درعین حال ضروری افزایش سرمایه اجتماعی بین‌المللی است. سرانجام اینکه بدون سرمایه اجتماعی بین‌المللی، اثرگذاری سازنده بر نظم بین‌المللی در حال استقرار، بسیار بعید است.

۳-۵. شناخت به‌جای ذهنیت داشتن به‌مثابه الزام شناختی

سومین نکته، مشاهده، دیده‌بانی، و درک درست روندهای مادی و معنایی جهان است. تصمیم‌گیران ارشد کشور این ضرورت را به‌رسمیت شناخته و به آن توجه داشته‌اند:

وضع جدیدی در حال شکل‌گیری است که البته هنوز هم شکل نگرفته است. ما اینجا باید چه کار کنیم؟ به‌نظر ما، دو مطلب مهم است: مطلب اول این است که این واقعیت‌هایی که امروز مشاهده می‌کنیم، واژگونه تحلیل نشود، غلط تحلیل نشود، غلط فهمیده نشود، همچنان که هست فهمیده بشود» (خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۶/۸۳).

زمانی که از شناخت واقعیت مادی و معنایی جهان برای تدوین راهبرد مناسب در دوران گذار یا تأثیرگذاری بر نظم جدید مستقر سخن می‌گوییم، به یکی از مهم‌ترین ملزومات تدوین راهبرد اشاره می‌کنیم. به بیان روشن‌تر، اینکه شناخت دقیق مناسبات مادی و معنای نظم و نظام بین‌الملل به‌معنای درک وجود رقابت سیاسی حتی تا مرز حذف دیگری، شناخت واقعیت به‌معنای پذیرش حضور دیگری در قالب دشمن، شناخت واقعیت به‌معنای فهم دقیق از میزان و سطح منابع بالقوه کشور (طبیعی، ژئوپلیتیکی، اقتصادی، اجتماعی و اجماعی، جمعیتی،

فناورانه، روحیه جمعی، نظامی و...) شناخت واقعیت به معنای فهم قدرت و ابعاد متنوع و متکثر آن فراسوی قدرت صرف نظامی، شناخت واقعیت به معنای محدودیت‌ها و محدودیت‌هایی که هر کشور بنا به شیوه حکمرانی خود در تجمیع ظرفیت مؤلفه‌های گوناگون ژئوپلیتیک، طبیعی، تنوع قومی-مذهبی، و... است.

نتیجه اینکه در تأیید ضرورت این امر که واقعیت‌های صحنه نظم و نظام بین‌المللی را باید به گونه‌ای دقیق شناخت، راهبرد مطلوب در جهان امروز، درک شناخت دقیق مقدرات و محدودیت‌های خود به مثابه ابزار و تلاش برای سازگاری منطقی و دوسویه اهداف با ابزارهایمان با توسل به امر سیاسی و در راستای تأمین منافع ملی و اثرگذاری بر مناسبات بین‌المللی است. متناسب کردن اهداف، روش‌ها، و ابزارها به دلیل دخالت ملاحظات سیاسی داخلی و بین‌المللی، امری دشوار است. در جنگ جهانی دوم، آلمان شکست خورد؛ زیرا، ابزارهای راهبردی این کشور با اهداف راهبردی و توانمندی‌های نظامی‌اش، فاصله زیادی داشت. شوروی فروپاشید؛ زیرا، مؤلفه‌های قدرت یا تجمیع مؤلفه‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، و نظامی این کشور با ماجراجویی جهانی‌اش، فاصله زیادی داشت.

از آنجاکه راهبرد، فرایند سازگاری پیوسته با شرایط و موقعیت‌های متغیر و در حال دگرگونی و گذار در نظم و نظام بین‌المللی است که در آن عدم قطعیت و ابهام پررنگ است، کارآمدی راهبرد طراحی و اجرایی شده از سوی هر کشور، باید از منظر قابلیت و قدرت‌ش در تطبیق‌پذیری با زمانه و کاستن از هزینه‌های تأمین منافع، سنجیده شود؛ برای مثال، اینکه به اقتضای زمانه گذار از جهان سلاح‌های راهبردی به جهان روایت‌های راهبردی، رهبران و تصمیم‌گیران ارشد کشوری با درک روندهای مادی و معنایی و همچنین، پویایی نظام بین‌الملل و قدرت تطبیق‌پذیری مناسب، در جای‌گذاری و اولویت‌بندی ابزارهای نظامی، دیپلماتیک، اقتصادی، و سیاسی در نظم و نظام پیشین، به گونه‌ای هوشمندانه، بازاندیشی کنند. البته در این میان نباید فراموش کنند که موفقیت راهبرد طراحی شده افزون‌بر مؤلفه‌های داخلی، به شناخت دقیق و نه توهم و ذهنیت داشتن در مورد پویایی‌ها و تحولات بین‌المللی که متأثر از پیگیری منافع همه دولت‌ها در نظامی آنارشیک است، نیازمند است.

در شرایط پیش‌رو که «شرایط گذار به نظم جدید بین‌المللی» خوانده می‌شود، برای اثرگذاری اجباری باید به ارزیابی دقیق وضعیت مؤلفه‌های مادی و معنایی توجه کرد. مؤلفه‌های مادی عبارتند از: توانمندی اقتصادی، فناوری، صنعت، منابع طبیعی، جغرافیا و ژئوپلیتیک، و

جمعیت، و مؤلفه‌های غیرمادی و معنایی عبارتند از: سرمایه اجتماعی مناسب دولت، حکمرانی خوب، روحیه و خصیصه ملی، همسو بودن ایده جامعه و دولت درباره آینده و داشتن ایده مشترک و منسجم درباره جایگاه بین‌المللی کشور. به نظر نگارندگان این مقاله و با توجه به شاخص‌های گوناگون ارزیابی وضعیت در حوزه‌های گوناگون، با توجه به نقشی که جمهوری اسلامی ایران به عنوان بازیگر شالوده‌شکن نظم بین‌المللی در چهل و چهار سال گذشته پذیرفته و به پیوست آن، تحریم‌های بین‌المللی و محرومیت‌های اقتصادی و سیاسی ناشی از آن را تجربه کرده است، وضعیت مؤلفه‌های مادی و معنایی قدرت ایران، دچار فرسایش شده و از توان مشارکت ایجابی‌اش در ساختن نظم پیش‌رو کاسته است.

نکته پایانی اینکه، مسئولیت اصلی و اساسی شناسایی دقیق و واقعی منابع بالقوه کشور به عهده رهبران یک کشور است. اینکه کدام‌یک از مؤلفه‌های سخت و نرم قدرت باید در کنار هم قرار بگیرند تا بتوان به بهترین نحو، راهبرد یک کشور را تعیین کرد. در این دوران، اگر رهبران و تصمیم‌گیرندگان با اتکا به ظرفیت نخبگی و خواست مردم یک کشور، نتوانند افزون‌بر درک درست روندهای اصلی اقتصادی و سیاسی، نقاط قوت و ضعف خود را شناسایی و راهبرد متناسب با آن را اتخاذ کنند، امکان افول یا حتی مرگ دولت‌ها وجود دارد (نگاه کنید به: فاضل، ۲۰۱۱)؛ بنابراین، شناخت واقعی منابع در یک مأموریت همه‌جانبه حاکمیتی و نخبگی ایران، برای تدوین یک راهبرد مناسب در دوران گذار و حتی مهم‌تر از آن، تأثیرگذاری سازنده در ساخت نظم بین‌المللی جدید، بسیار مهم است.

شکل شماره (۱). الزامات ایران برای ایفای نقش سازنده نظم بین‌المللی در حال تغییر

نتیجه‌گیری

دوران گذار در نظم و نظام بین‌الملل، دورانی یکسره در چالش یا صرف فرصت برای کشورهای مختلف در سطوح مختلف قدرت نیست. این دوران، بسته به هوشمندی رهبران و تصمیم‌گیران کشورها در تدوین هوشمندانه راهبرد کلان کشور یا غفلت از این امر می‌تواند سرشار از فرصت برای ارتقای جایگاه یا افول آن کشور در مناسبات بین‌المللی باشد. توجه به این امر ضرورت دارد؛ زیرا، استقبال از تغییر در مناسبات نظم و نظام بین‌الملل، تنها به‌خاطر ماهیت جهت‌گیری تجدیدنظرطلبانه، بدون وجود پشتوانه مادی و معنایی و آمادگی سیاسی یک کشور، در کنار شکنندگی ژئوپلیتیک ناشی از فشارهای بلندمدت ساختاری مانند تحریم و حذف از مناسبات اقتصادی و سیاسی بین‌المللی، زنگ خطری «وجودی» را برای هر کشوری به‌صدا درخواهد آورد. نتیجه این مسئله، تسریع فرسایش مؤلفه‌های قدرت و در نتیجه، از دست رفتن جایگاه منطقه‌ای کشور خواهد شد. افزون‌براین، بی‌توجهی به این پیامدها و اصرار بر ادامه کنشگری در نظام بین‌الملل و تلاش برای تأثیرگذاری، تنها می‌تواند در حد کنشگری مخالف یا در نهایت، تبدیل شدن به ابزاری برای ایفای نقش پذیرنده نظم بین‌الملل باشد. براین‌اساس، در موضوع نظم بین‌المللی جدید و بایسته‌ها و الزامات جمهوری اسلامی ایران در برابر آن، بیش از هر زمان دیگری نیازمند روشن کردن موضع رسمی و اجماعی سه‌گانه: پیش‌شرط یعنی توجه به امر سیاسی؛ بنیان، یعنی ایجاد سرمایه اجتماعی بین‌المللی؛ و الزامات شناختی نظم بین‌المللی یعنی شناخت به‌جای ذهنیت هستیم؛ سه‌گانه‌ای که ضمن تشریح ابعاد آن در این مقاله، نسبتش با ایفای نقش سازنده ایران در نظم بین‌المللی تبیین شد. اینکه اگر ایران می‌خواهد یکی از عناصر سازنده نظم بین‌الملل در حال ساخت باشد، باید سه گام الگومحور را در پیش بگیرد:

- (۱) ظرفیت شناختی خود را در مورد مؤلفه‌های مادی و ایدئو-هنجاری ملی، بدون هرگونه توهم درباره سنجش و قابلیت عملیاتی آن، ارتقا دهد و در کنار آن، شناخت دقیق مناسبات و روندهای بین‌المللی، اعم از اتحادها و ائتلاف‌های منطقه‌ای و بین‌المللی و تحولات مفهومی و ابزاری مانند قدرت و رسانه را برای پیشبرد منافع ملی، در اولویت قرار دهد؛ (۲) اولویت امر سیاسی و تلاش برای اجماع ملی در داخل بنا به جایگاه تعریف‌شده برای کشور را در بالاترین سطح سیاست‌گذاری و همچنین، در سطح اجتماعی پیگیری کند؛ (۳) کنشگری سیاست خارجی را در راستای افزایش سرمایه اجتماعی بین‌المللی تنظیم کند.*

منابع

- اسمعیلی اردکانی، علی (۱۳۹۹). روابط بین الملل در ایران: از تکثر روایت‌ها تا ضرورت تفکر پارادایمیک. تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
- پژوهشکده مطالعات راهبردی (۱۳۹۹). سالنمای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۱۰.
- پژوهشکده مطالعات راهبردی (۱۴۰۰). سالنمای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۱۱.
- پژوهشکده مطالعات راهبردی (۱۴۰۲). سالنمای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۱۳.
- چوکری، نازلی (۱۳۹۹). سیاست سایبری. ترجمه محمدناصر طاهری‌زاده و قاسم ترابی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۱/۸/۱۱). بیانات در دیدار با دانش‌آموزان. در دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=51259>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۳/۶/۱۳). بیانات در دیدار با اعضای مجلس خبرگان رهبری. در دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=50102/>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۳/۳/۲۵). بیانات در جمع وزرای خارجه. در دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=27180>
- خداخواه آذر، سمیه (۱۴۰۲). عصر وب و تأثیر آن بر تحول مفهوم کنشگری. گزارش نظری، شماره ۲۶، مرکز مطالعات راهبردی و آموزش وزارت کشور، گروه مطالعات آینده‌پژوهی راهبردی.
- خسروی، علی‌رضا؛ اسدی، علی‌اکبر (۱۴۰۲). نظم بین‌المللی و سناریوهای آینده. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- رسولی ثانی‌آبادی، الهام (۱۴۰۰). نظریه، فرانظریه و مفاهیم در روابط بین‌الملل. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- کوپچان، چارلز؛ وینجا موری، لسل (۱۴۰۲). ساماندهی جهان: نظم بین‌المللی در قرن بیست‌ویک. ترجمه پریسا کریمی‌نیا. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۴). تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل. تهران: سمت.
- والتر، کنت نیل (۱۳۹۴). نظریه سیاست بین‌الملل. ترجمه روح‌الله طالبی‌آرانی. تهران: مخاطب.

- Fazal, T. M. (2011). State Death. In *State Death*. Princeton University Press.
- Feng, H., & He, K. (2020). *China's Challenges and International Order Transition: Beyond "Thucydides's Trap"*. University of Michigan Press. 1-26
- Fettweis, C. J. (2022). *The Pursuit of Dominance: 2000 Years of Superpower Grand Strategy*. Oxford University Press.
- Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge University Press.
- Goh E (2013). *The Struggle for Order: Hegemony, Hierarchy, and Transition in*

- Post-Cold War East Asia*. Oxford: Oxford University Press.
- Gould, Harry (2017). *The Art of world making: Nicholas Onuf and His Critics*. London: Routledge.
- Groitzl, G. (2023). Enduring Rivals: The Return of Great Power Politics between Russia, China, and the West. In *Russia, China and the Revisionist Assault on the Western Liberal International Order* (pp. 3-36). Cham: Springer International Publishing.
- He, K., & Feng, H. (2023). International Order Transition and US-China Strategic Competition in the Indo Pacific. *The Pacific Review*, 36(2), 234-260.
- Ikenberry GJ (2001). *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*. Princeton. NJ: Princeton University Press.
- Ikenberry, G. J. (2020). *A World Safe for Democracy: Liberal Internationalism and the Crises of Global order*. Yale University Press.
- Keohane RO (1980). The Theory of Hegemonic Stability and Changes in International Economic Regimes, 1967-1977. In: Holsti OR, Siverson RM, George AL (Eds). *Change in the International System*. Boulder, CO: Westview Press, pp. 131-162.
- King, A. (2022). Power, Shared Ideas and Order Transition: China, the United States, and the Creation of the Bretton Woods Order. *European Journal of International Relations*, 28(4), 910-933.
- Lascurettes, Kyle M. (2020). *Orders of Exclusion: Great Powers and the Strategic Sources of Foundational Rules in International Relations*. Oxford University Press.
- McKeil, A. (2023). Order Without Victory: International Order Theory Before and After Liberal Hegemony. *International Studies Quarterly*, 67 (1), sqad 002.
- Mearsheimer, John J (2019). Bound to Fail the Rise and fall of the Liberal International Order, *International Security*, Vol. 43, No. 4, pp. 7-50.
- Onuf, Nicholas Greenwood (2013). *Making Sense, Making Worlds: Constructivism in social theory and international Relations*, London: Routledge.
- Ruggie J. G (1982). International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order. *International Organization* 36(2): 379-415.
- Sørensen, G. (2006). What kind of world order? The International System in the New Millennium. *Cooperation and Conflict*, 41(4), 343-363.
- Xuetong, Yan. (2019). *Leadership and the Rise of Great Powers*. Princeton University Press.